

Класифікація дислексій. Симптоматика дислексій.

Зміст

1) Поняття	3
2) Офіційні й фахові визначення	3
3) Діагностичні підказки	4
4) Поширеність (орієнтири)	4
5) Психофізіологічні основи читання	4
6) Основні операції читання	4
7) Етапи формування навички	5
8) Умови успішного оволодіння читанням	5
Механізми дислексії	6
1. Дислексія та порушення зорово-просторових функцій	6
2. Дислексія та порушення когнітивних функцій	7
Дислексія та усне мовлення	8
1) Типові мовленнєві труднощі при дислексії	8
2) Фонологічне ядро труднощів	8
3) Лексико-граматичні чинники розуміння	8
4) Чи є усна мова причиною дислексії?	9
Симптоматика дислексії	10
Загальні прояви: Уповільнене оволодіння читанням, повільний темп; багато регресій, тривалі фіксації очей. Стійкі специфічні помилки під час читання.	10
Типові помилки	10
Етапність проявів	11

Динаміка та вплив.....	11
Класифікація дислексій.....	12
Закордонна підхід до класифікації. Дислексія розвитку має підтипи.....	14

1) Поняття

- **Алексія** – повна відсутність уміння читати (частіше набута, при ураженні кори, афазії).
- **Дислексія / дислексія розвитку / еволюційна дислексія** – часткове специфічне порушення опанування читання в умовах збереженого інтелекту та сенсорики.
- У практиці: педагоги часто кажуть «**специфічне порушення читання**» (specific reading disability), лікарі – «**дислексія розвитку**» (developmental dyslexia). У західній традиції до «дислексій» нерідко відносять і порушення письма.

МКХ-10 дислексія віднесена до розділу **F81 – Специфічні розлади розвитку навчальних навичок**.

МКХ-11: дислексію (специфічне порушення читання) заковано як **6A03.0 – Developmental learning disorder with impairment in reading**.

2) Офіційні й фахові визначення

- **Логопедія (Р. Лалаєва):** дислексія – часткове порушення оволодіння читанням через несформованість (порушення) ВПФ, що проявляється стійкими, повторюваними помилками під час читання.
- **Спеціальна психологія (О. Корнєв):** стійка вибіркова нездатність автоматизувати злиття звуків у склади/цілі слова й читати зі розумінням за відсутності сенсорних дефіцитів та за наявності нормального інтелекту; у основі – порушення специфічних церебральних процесів, що забезпечують навичку читання.

3) Діагностичні підказки

- Характерна **дисоціація**: реальний «вік читання» істотно відстає від «розумового віку» (класично – $\geq 20\%$ або ≥ 2 класи).
- Часто супроводжується: емоційно-вольова незрілість, сукцесивна недостатність, церебрастенічні прояви, специфічні дефіцити психічних процесів.

4) Поширеність (орієнтири)

- Загалом: **~2–10%** дітей шкільного віку (варіює за вибірками та методикою).
- Частіше у хлопчиків ($\approx$ у **4–5 разів**).

5) Психофізіологічні основи читання

Читання – багатоланковий процес взаємодії **зорового, мовно-рухового та мовно-слухового** аналізаторів і тимчасових зв'язків двох сигнальних систем. Має:

- **технічну сторону** (декодування графеми у звукову форму),
- **смыслову сторону** (розуміння висловлювання) – кінцева мета.

6) Основні операції читання

1. **Розпізнавання літер** і співвіднесення їх зі звуками. Успіх залежить від:
 - фонематичного сприймання й аналізу,
 - правильної артикуляції (кінестетичний контроль),

- зорового аналізу/синтезу, просторових уявлень, зорового гнозису та пам'яті.
- 2. **Звуковий синтез:** злиття звуків у склади/слова (опора на сформованість фонематичних операцій).
- 3. **Семантичне співвіднесення:** поєднання звукової форми зі значенням слова → **розуміння**; залежить від словника, граматичної будови мовлення, сформованості узагальнення, рівня інтелекту.

7) Етапи формування навички

1. Засвоєння **звукобуквених відповідностей**.
2. **Поскладове** читання (подолання труднощів злиття).
3. Перехід до **синтетичних прийомів** (цілі слова/словосполучення).
4. **Синтетичне** читання з провідним розумінням тексту (контроль смислу, менше технічних перешкод).

На ранніх етапах увага більше на технічній стороні; пізніше – на **смисловій**. Типові труднощі: заміни/пропуски, регресії, побуквене чи «вгадувальне» читання, порушення синтезу слів у речення та розуміння граматичних зв'язків.

8) Умови успішного оволодіння читанням

- Сформованість **усного мовлення**: фонетико-фонематичної, лексико-граматичної, синтаксичної сторін.

- Розвиток **немовленнєвих функцій**: зорово-просторові уявлення, зоровий аналіз/синтез, зорово-слуховий контроль, зорову пам'ять.
- Достатній **рівень інтелектуального розвитку** та навчальної довільності.

Механізми дислексії

- **Психологічний аспект**: дислексія виникає через несформованість мовленнєвих та немовленнєвих психічних функцій, що забезпечують опанування читання.
- **Психолінгвістичний аспект**: дислексія – це порушення операцій читання (зорового сприймання літер, вибору фонем, злиття звуків, синтезу слів у речення, співвіднесення зі значенням) через несформованість сенсомоторних і мовних процесів.

1. Дислексія та порушення зорово-просторових функцій

- У більшості дітей з дислексією **зорове сприймання не грубо порушене**, але є:
 - труднощі просторової орієнтації («право–ліво», «верх–низ», «попереду–позаду»);
 - утруднене використання просторових прийменників, прикметників, прислівників;
 - пізня або порушена латералізація (ліворукість, змішана домінанта).
- Особливості малюнків у дітей з дислексією:
 - схематизм, статичність, розташування предметів в один ряд;
 - спотворення пропорцій, зменшені зображення;
 - низький рівень зорово-моторної координації.

- Основний висновок: **дефіцит просторових уявлень та графічних навичок безпосередньо впливає на труднощі засвоєння літер і звукобуквених зв'язків.**

2. Дислексія та порушення когнітивних функцій

- Характерна **нерівномірність розумового розвитку.**
- Найбільше страждають:
 - пам'ять (особливо короткочасна мовно-слухова),
 - увага,
 - зорово-просторова орієнтація,
 - симультанні (одночасні) і сукцесивні (послідовні, поелементні) функції,
 - мовленнєві навички.
- За даними О. Корнєва:
 - дефіцит сукцесивних функцій – у **88 %** дітей з дислексією;
 - слабкість автоматизації мовних рядів – у **64 %**;
 - порушення відтворення ритмів – у **46 %**;
 - труднощі з руховими серіями – у **33 %**.
- Ключова проблема: **несформованість часових операцій** (послідовність дій, подій, слів), що веде до труднощів у читанні та розумінні тексту.

Дислексія та усне мовлення

1) Типові мовленнєві труднощі при дислексії

- **Фонетико-фонологічний рівень:** порушення звуковимови; нечіткі фонематичні уявлення; труднощі слухо-вимовної диференціації.
- **Лексика:** обмежений словник, особливо просторові/часові/абстрактні поняття.
- **Граматика:** аграматизми (неправильні закінчення, узгодження); спрощений синтаксис.
- **Зв'язне мовлення:** стисливі, прості фрази; уникання складних конструкцій.
- **Темпо-ритмічна організація:** заїкання, пришвидшений темп.
- **Темп розвитку:** пізній мовленнєвий старт, повільне становлення.
- Дані вибірок (О. Корнєв): **НЗНМ $\approx 22\%$, порушення звуковимови $\approx 44\%$, аграматизми $\approx 22\%$** у дітей з дислексією.

2) Фонологічне ядро труднощів

- **Фонематичний аналіз/синтез** різко ускладнений (до **$\sim 92\%$** мають труднощі).
- Типові прояви: пропуски (частіше голосних), заміни, виділення **складів** замість **звуків**; нечітке співвіднесення **звук $\leftrightarrow$ літера**.
- **Звуковий синтез** (злиття у склад/слово) утруднений $\rightarrow$ побуквенність, розтягнення «букварного» періоду.

3) Лексико-граматичні чинники розуміння

- Низька лексика й граматичні узагальнення → слабка **сміслова здогадка**, помилки узгодження, **нерозуміння речень/тексту** навіть за технічно «правильного» читання.
- Приклад: «Дівчинка готує **вечеря**» – відсутність опори на морфологічні правила.

4) Чи є усна мова причиною дислексії?

- Підходи різняться:
 - **Спільний фактор** може зумовлювати і усні, і письмові порушення.
 - Усні порушення – **важливі, але не єдині**: дислексія частіше постає з **комбінації** дефіцитів (короткочасна мовно-слухова пам'ять, увага, сукцесивні процеси, вербалізація простору, графо-зорові навички, вербально-логічне мислення) **разом** із фонологічними/лексико-граматичними труднощами.
- Якщо складність читання **пропорційна** тяжкості усномовних порушень і зникає після їх компенсації – це радше **неспецифічні** труднощі, не дислексія.

Симптоматика дислексії

Важливо: багато супутніх немовленнєвих труднощів (зорово-просторові, сукцесивні тощо) – це **патогенетичні механізми**, а не власне симптоми читання.

Загальні прояви: Уповільнене оволодіння читанням, повільний темп; багато регресій, тривалі фіксації очей. **Стійкі специфічні помилки** під час читання.

Типові помилки

1. Заміни/змішування:

- о фонетично близьких звуків (напр., *б–п, т–д*);
- о графічно подібних літер (напр., *Л–Д, Т–Г, Н–П–И*).

2. Побуквене читання (порушений звуко-складовий синтез): «р-а-м-а».

3. Спотворення звукоскладової структури слова:

- о пропуски приголосних (особливо в збігах), голосних;
- о додавання звуків, **перестановки** звуків/складів.

4. Порушення розуміння:

- о на рівні **слова/речення/тексту** – навіть за відносно збереженої техніки читання.

5. Аграматизми під час читання:

- о помилки відмінкових закінчень, узгодження у реченні.

Етапність проявів

- **Аналітичний етап** (звук–буква, поскладове): переважають заміни звуків, побуквенність, спотворення звукоскладової структури, слабе розуміння.
- **Перехід до синтетичного етапу**: зберігаються спотворення, заміни слів, аграматизми, непорозуміння речень/тексту.
- **Синтетичне читання**: можливі заміни слів, аграматизми, порушення розуміння тексту.

Динаміка та вплив

- **Регресивна динаміка**: з часом за корекції кількість/вираженість помилок зменшується.
- **Можливі вторинні особистісні реакції**: невпевненість, тривожність/уникання, або агресивність, негативізм.

Класифікація дислексій

- За проявами: **Літеральна** (труднощі засвоєння літер) та **вербальна** (труднощі читання слів). Часто поєднані.
- За ураженням аналізаторів (О. Токарева): **акустична, оптична, моторна.**
- За порушеними механізмами/ВПФ (сучасний функціональний підхід; Р. Лалаєва):
 1. **Оптична** — змішування графічно подібних літер; слабкість зорового аналізу/синтезу, оптико-просторових уявлень.
Індикатори: труднощі конструювання літер, впізнавання літер у нетиповому розташуванні, спрощення фігур у малюванні.
 2. **Мнестична** – слабкі зв'язки **звук↔літера**, дефіцит мовленнєвої пам'яті, труднощі відтворення рядів звуків/слів (порядок, пропуски).
 3. **Фонематична**
 - **Форма 1:** недорозвинення **фонематичного сприймання/уявлень** → заміни акустично-артикуляційно подібних літер, труднощі засвоєння літер.
 - **Форма 2:** недорозвинення **фонематичного аналізу** → побуквенність; пропуски/перестановки звуків; вставні голосні у збігах; помилки зі складами.
 4. **Семантична** – порушення розуміння слів/речень/тексту за відносно правильною техніки; чинники: труднощі звуко-складового синтезу + нечіткі уявлення про синтаксичні зв'язки.

5. **Аграматична** – недорозвинення граматичної будови: помилки відмінювання, узгодження, час/вид дієслів; типові для дітей із системними мовленнєвими порушеннями (здебільшого на синтетичному етапі).
6. **Тактильна** (в осіб з порушеннями зору) – змішування тактильно подібних знаків Брайля; супутньо: порушення схеми тіла, просторово-часової організації, домінантності; аналітичний, повільний стиль читання з інверсіями, пропусками.

Friedmann, N., & Coltheart, M. (in press). Types of developmental dyslexia. In A. Bar-On, & D. Ravid (Eds.), Handbook of communication disorders: Theoretical, empirical, and applied linguistics perspectives. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton

Закордонна підхід до класифікації. Дислексія розвитку має підтипи:

1. Дисфонетична дислексія (Phonological Dyslexia)	Труднощі з фонологічною обробкою слів, особливо під час читання нових або неіснуючих слів, які не є частиною лексикону читача.
2. Поверхнева дислексія (Surface Dyslexia)	Труднощі з читанням незвичних (нечастотних) слів, де читання відбувається здебільшого через сублексичний шлях (<i>шлях за правилами побуквено-звукового перетворення, що дозволяють читати нові або вигадані слова без опори на словникову пам'ять</i>).
3. Літеральна позиційна дислексія (Letter Position Dyslexia)	Труднощі з правильним визначенням позиції літер у слові, що призводить до переміщення літер і створення інших слів.
4. Візуальна дислексія (Visual Dyslexia)	Порушення на етапі орфографічного-візуального аналізу, яке викликає помилки, пов'язані з заміною, пропуском, перестановкою та додаванням літер.
5. Дислексія виведення літер (Letter Identity Dyslexia)	Проблеми з ідентифікацією літер, що призводить до труднощів у розпізнаванні та називанні літер.
6. Вокальна дислексія (Vowel Dyslexia)	Специфічний дефіцит у сублексичному шляху, що впливає на обробку голосних літер, призводячи до помилок під час читання, таких як пропуски або заміни голосних.
7. Атенційна дислексія (Attentional Dyslexia)	Літери переміщуються між сусідніми словами, але залишаються на своїх початкових позиціях у межах кожного слова.
8. Неглект-дислексія (Neglect Dyslexia)	Пропуски, заміни або додавання літер на одній стороні слова, зазвичай на лівій.
9. Глибока дислексія (Deep Dyslexia)	Виникають семантичні, морфологічні та оптичні помилки під час читання.
10. Семантична дислексія (semantic dyslexia)	Вид дислексії, при якому люди можуть правильно читати слова вголос, але не розуміють їхнього значення.

Модель подвійного шляху читання (Dual Route Model) додатково

1. Лексичний шлях (запам'ятоване слово як цілісний образ)

- Використовується для **нерегулярних слів**, які не читаються за звичайними правилами.
- Приклад:
 - *yacht* → [jɒt] (не читається як «якт»)
 - *colonel* → ['kɜrnəl] (немає прямої відповідності між буквами і звуками)
- Дитина чи дорослий не виводить звук за правилами, а одразу впізнає слово як ціле.

2. Сублексичний (фонологічний) шлях (графема → фонема)

- Використовується для **нових слів, псевдослів та правильних регулярних слів**.
- Приклад:
 - *cat* → [kæt] (читається за простим правилом CVC — приголосна–голосна–приголосна)
 - *splonk* → [splɒŋk] (вигадане слово, але можна прочитати, бо правила знайомі)
- Дитина поступово «збирає» звуки і формує вимову.

3. Лексико-семантичний шлях (через значення слова)

- Використовується, коли форма слова спотворена або недостатньо інформації, але значення допомагає відновити.
- ✓ Приклад:
 - Якщо у тексті є «*I drank a glss of water*», читач упізнає «glss» як *glass*, навіть попри відсутню літеру.
 - Слово *read* може вимовлятися [ri:d] або [rɛd] залежно від контексту («*I read a book yesterday*»). Значення підказує правильну вимову.
- **Лексичний шлях** = «цілісне слово» (*yacht, colonel*).
- **Сублексичний шлях** = «правила читання» (*cat, splonk*).
- **Лексико-семантичний шлях** = «значення підказує» (*glss* → *glass*; *read* → [ri:d]/[rɛd]).